

DÜŞÜNCE DÜNYASINDA TÜRKİZ

Ulusal Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

Yıl/Year: 16 • Sayı/No: 3 • Aralık/December 2025
ISSN: 1309-601X

ÇEVRE HAKKI VE SİVİL İTAATSİZLİK KAVRAMI BAĞLAMINDA CERATTEPE ÇEVRE AKTİVİZMİ

*Cerattepe Environmental Activism in the Context of Environmental
Rights and the Concept of Civil Disobedience*

İlker KARAKOYUNLU

Dr., İçişleri Müşaviri, İçişleri Bakanlığı, Ankara.
ilker4646@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8656-1989

Makalenin Türü: Araştırma Makalesi
Gönderim Tarihi: 10.11.2025
Kabul Tarihi: 09.12.2025
DOI: 10.59281/turkiz.1820984

Kaynak göstermek için:

Karakoyunlu, İ., (2025). Çevre Hakkı ve Sivil İtaatsizlik Kavramı Bağlamında
Cerattepe Çevre Aktivizmi. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 16(3): 433-455.

İletişim / Contact

29 Ekim Caddesi 2654. Sokak No: 1 Gölbaşı-Ankara/Türkiye
Tel: +90 312 460 1779 • Faks: +90 312 460 1789
www.tasav.org • iletisim@tasav.org • turkiz.dergi@tasav.org

ÇEVRE HAKKI VE SİVİL İTAATSİZLİK KAVRAMI BAĞLAMINDA CERATTEPE ÇEVRE AKTİVİZMİ

*Cerattepe Environmental Activism in the Context of
Environmental Rights and the Concept of Civil Disobedience*

İlker KARAKOYUNLU

Dr., İçişleri Müşaviri, İçişleri Bakanlığı, Ankara.

ilker4646@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8656-1989

Özet

Bu çalışma, Türkiye'deki "Cerattepe çevre hareketini" çevre hakkı, insan hakları ve sivil itaatsizlik perspektifinden ele almaktadır. Cerattepe örneği, sağlıklı bir çevre hakkının yalnızca ekolojik bir mesele olmadığını, aynı zamanda toplumsal farkındalık, demokratik katılım ve kolektif sorumlulukla doğrudan bağlantılı olduğunu göstermektedir. Araştırmada, Artvin halkının, madencilik faaliyetlerinin yol açabileceği çevresel ve toplumsal tehditlere karşı yürüttüğü paneller, toplantılar, protestolar, eylemler, yürüyüşler ve sosyal medya kampanyaları detaylı biçimde incelenmiştir. Çalışma, çevre hakkının yerel ve ulusal düzeyde toplumsal bir sorumluluk olarak nasıl somutlaştığını ve sivil itaatsizlik araçlarıyla güçlendirilebileceğini ortaya koymaktadır. Cerattepe mücadelesi, çevre hakkının korunmasının yalnızca ekosistemlerin sürdürülebilirliği için değil, aynı zamanda insanlığın ortak geleceğini güvence altına almak için de temel bir unsur olduğunu vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cerattepe, Çevre hakkı, Sivil itaatsizlik, Toplantı ve gösteri yürüyüşü.

Abstract

This study examines the Cerattepe environmental movement in Turkey through the lenses of environmental rights, human rights and civil disobedience. The Cerattepe case demonstrates that the right to a healthy environment is not merely an ecological issue but is intrinsically linked to social awareness, democratic participation, and collective responsibility. The research details the long-term efforts of the people of Artvin, including panels, meetings, protests, demonstrations and social media campaigns, undertaken to resist mining activities threatening their land. The study highlights how environmental rights can materialize as a societal responsibility at both local and national levels and how civil disobedience tools can strengthen these efforts. Ultimately, the Cerattepe struggle illustrates that protecting environmental rights is essential not only for the preservation of ecosystems but also for ensuring a sustainable, habitable world and safeguarding humanity's shared future.

Keywords: *Cerattepe, Environmental rights, Civil disobedience, Rally, Meeting and demonstration march.*

Giriş

İnsanın merkezde konumlandığı bir dünya tasavvurunda, kendisi dışındaki tüm varlıklar ve idealler “çevre” olarak tanımlanabilir. Bu bakış açısı, insan ile çevre arasındaki ontolojik ayrımı derinleştirmiş ve ekolojik krizin temellerini büyük ölçüde bu ayrım üzerine inşa etmiştir. Çevreyi, insanın dışında kalan ve hak öznesi olarak sonradan tanımlanan bir alan olarak görmek, çevre hakkı

kavramının da bu ayırım üzerine şekillendiğini göstermektedir. Uluslararası alanda gelişen çevre hakkı anlayışı, zamanla Türkiye’de hem hukuki hem de örgütsel boyutlarıyla literatürde yer edinmiştir.

Çevre hakkı yalnızca hukuki bir kavram değildir; aynı zamanda insanların yaşam alanlarına, doğaya ve gelecek kuşaklara karşı duyduğu sorumluluğun toplumsal bir ifadesidir. İnsanlar, yaşam alanlarının tahrip edilme tehdidiyle karşılaştığında bir araya gelir, örgütlenir ve seslerini duyurmak için çeşitli yollar ararlar. Bu süreç, bireysel kaygıların kolektif bir bilinç ve eyleme dönüşmesini sağlar. Çevre hareketleri, ekolojik duyarlılığın ötesinde, insanların birbirine ve toplumuna olan bağlılığını, dayanışmasını ve demokratik katılımını ortaya koyan bir sosyal olgu olarak karşımıza çıkar. Dolayısıyla çevre mücadelesi sadece doğal alanları korumakla kalmaz; insanların haklarını savunma, sorumluluk alma ve birlikte hareket etme biçimlerinin de somut bir göstergesidir.

Bu bağlamda, Artvin’in Cerattepe mevkiinde 1985 yılında başlayan maden arama faaliyetleri, yöre halkında çevre bilincinin uyanmasına ve çevre hakkı etrafında örgütlü bir toplumsal hareketin doğmasına zemin hazırlamıştır. Cerattepe eylemleri, yalnızca çevresel bir tepki olmanın ötesinde, ekolojik duyarlılığın sivil itaatsizlik biçiminde görünür hâle geldiği bir toplumsal mücadele örneği teşkil etmektedir. Bu çerçevede, Cerattepe eylemlerinin toplumsal mücadeledeki yerinin anlaşılması ayrı bir önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Cerattepe eylemlerini çevre ve insan hakkı ve sivil itaatsizlik kavramı odağında inceleyerek, bu hareketin ekolojik bilinç, çevre hakkı ve vatandaşlık sorumluluğu açısından taşıdığı anlamı ortaya koymaktır. Çalışma, nitel bir araştırma yaklaşımı ile yürütülmüş; literatür taraması yapılmış, 1997-2016 yılları arasındaki basın arşivleri, sivil toplum kuruluşlarının raporları ve yargı kararları incelenmiştir. Ayrıca eylemlere ilişkin söylemler ve toplumsal tepkiler, ekolojik etik ve çevre sosyolojisi perspektiflerinden de değerlendirilmiştir. Çalışma Cerattepe

örneğini merkeze alarak, çevre hakkı mücadelesinin yalnızca bir çevre koruma girişimi olmadığını; aynı zamanda demokratik katılımın, vatandaş bilincinin ve sivil itaatsizliğin bir tezahürü olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır.

1. Çevre Hakkı

Çevre, geniş anlamıyla insanların ve diğer tüm canlıların yaşadığı, birbirleriyle iletişim kurduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve fiziksel ortam olarak tanımlanabilir (Bilir vd., 2011: 143). Bu bağlamda çevre, ekolojik toplum gerçeği ve talebiyle bağlantılı olarak, ekolojik denge ve insanın maddi-manevi yaşamıyla uyumunu ifade eder.

İnsanlarda çevre duyarlılığının gelişmesiyle birlikte, çevresel değerlere hukuksal güvenceler kazandırılması bir zorunluluk hâline gelmiştir. İnsanoğlunun yerleşik hayata geçmesi, ihtiyaçların karşılanmasında farklı sorunlarla karşılaşmasına yol açmıştır; bu sorunlar kimi zaman dile getirilmiş, kimi zaman eylemlerle ifade edilmiştir. Köle ayaklanmaları, sosyal bölünmeler, inanç ayrılıklarından doğan çatışmalar ve kırsal direnişler, toplumsal hareketlerin erken örnekleri olarak gösterilebilir (Kızılkoca, 2016: 2).

“Çevre” kavramının kökeni, Alman zoolog Ernst Haeckel tarafından 1866’da ortaya konan “ekoloji” kavramına dayanır. “Ekoloji”, Yunanca “yaşanılan yer, yurt, ev” anlamındaki oikos ile “söz, söylem, bilim” anlamındaki logos sözcüklerinden türetilmiş ve 20. yüzyılın başlarından itibaren biyolojinin bir alt dalı olarak literatürde yer bulmuştur (Bozkır, 2018: 58).

İnsana referansla tanımlanan hak, çevre hakkıdır (Tekeli, 2005:6). Literatürde çevre hakkı üç geniş kategoride ele alınmaktadır: “bir insan hakkı olarak çevre hakkı”, “çevrenin hakkı” ve “çevresel haklar” (Olgun vd., 2017: 37). Bir insan hakkı olarak çevre hakkı, insan onuruna yaraşır bir yaşamı mümkün kılan çevresel standartların korunması ve geliştirilmesiyle ilgilidir. “Çevrenin hakkı” ise çevrenin insana yararından bağımsız olarak

kendiliğinden değer taşıdığını ve bazı haklara sahip olduğunu savunur. Üçüncü kategori olan “çevresel haklar” ise bilgi edinme hakkı, çevresel kararlara katılım hakkı ve çevresel sorunları idari ve adli mercilere taşıma hakkını kapsar (Rodríguez, 2006: 184).

Görmez’e (2018: 1) göre 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra çevre hakkı, insan haklarının üçüncü kuşak hakları arasında yer almıştır. Uluslararası belgeler bu hakkı giderek güçlendirmiştir. Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP, 2018) çevrenin korunmasının insan onurunun ayrılmaz bir unsuru olduğunu belirtmiş; OHCHR (2020) ise çevre hakkını “tüm insanların güvenli, temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevrede yaşama hakkı” olarak tanımlamıştır. Global Network for Human Rights and the Environment (GNHRE) ise çevre hakkını temel bir insan hakkı olarak kabul ederek, çevresel bozulmanın insan yaşamı üzerindeki doğrudan etkilerine dikkat çekmiştir. Çevre hakkı, yaşam hakkının bir türevidir ve uluslararası hukuk açısından görece yeni bir alandır. Bugünkü anlamıyla çevre konusundaki uluslararası ve bölgesel düzenlemelerin başlangıcı, 1972’de Stockholm’de gerçekleştirilen İnsan Çevresi Konferansı’dır. Bu konferansta kabul edilen Stockholm Deklarasyonu, çevrenin korunmasının insanlığın ortak sorumluluğu olduğunu vurgulamıştır. Daha sonra Uluslararası Adalet Divanı’nın 25 Eylül 1997 tarihli “Gabcikovo–Nagymaros” davasında da çevrenin korunmasının çağdaş insan hakları doktrininin ayrılmaz bir parçası olduğu ifade edilmiştir (Çiçek, 2012: 356).

Türkiye’de çevre hakkı, toplumsal duyarlılık ve yasal düzenlemeler bakımından literatürde yerini almıştır. 1982 Anayasası’nın 56. maddesi, “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir” hükmüyle çevre hakkını anayasal güvence altına almıştır (T.C. Anayasası, 1982). Sanayileşme ve kentleşmenin etkisiyle ekolojik dengenin bozulması, hava, toprak ve su kirliliğinin artması, insan yaşamını tehdit eden çevresel sonuçlara yol açmıştır. Bu

nedenle çevre hakkı yalnızca çevresel değil, aynı zamanda insani ve etik bir zorunluluk hâline gelmiştir.

1.1. İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı

Çevre, yalnızca belirli bir topluluğun ya da ulusun tasarrufunda olan bir kaynak değil, tüm insanlığın ortak mirasıdır. Bir ülkede meydana gelen çevresel bozulmanın etkileri sınırları aşarak başka bölgeleri de etkileyebildiği için, çevrenin korunmasına yönelik politika ve düzenlemelerin yalnızca ulusal düzeyde değil, küresel ölçekte ele alınması gerekmektedir. Bu bağlamda çevre hakkı, en temel insan hakkı olan yaşama hakkının doğal bir uzantısı olarak değerlendirilmektedir (Çiçek, 2012: 352).

Çevre hakkının insan hakları içindeki konumu, hakların kuşaklara ayrılması tartışmalarıyla daha görünür hâle gelmiştir. Karel Vasak'ın ortaya koyduğu bu sınıflandırmaya göre çevre hakkı, üçüncü kuşak haklar arasında yer almaktadır (Coşkun, 2013: 105). Birinci kuşak haklar; “yaşam hakkı, kişi dokunulmazlığı, düşünce ve ifade özgürlüğü ile adil yargılanma ve örgütlenme haklarını” kapsayan ve bireyin devlete karşı korunmasını amaçlayan haklardır (Vasak, 1977: 5; Domaradzki vd., 2019: 426). İkinci kuşak haklar ise çalışma, sağlık, eğitim, sosyal güvenlik ve konut gibi ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan oluşmakta; devletin aktif sorumluluk üstlenmesini gerektirmektedir (Vasak, 1977: 6; Domaradzki vd., 2019: 427).

Üçüncü kuşak haklar ise toplulukları ve tüm insanlığı ilgilendiren kolektif haklardan oluşur. Barış, kalkınma, çevre ve doğal kaynaklardan adil yararlanma hakları bu grup içinde değerlendirilmektedir. Bu hakların korunması, devletlerin yanı sıra bireylerin ve uluslararası toplumun ortak sorumluluğunu gerektirir (Vasak, 1977: 7; Domaradzki vd., 2019: 429).

Uluslararası literatürde çevre hakkı, “sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevrede yaşama hakkı” olarak tanımlanmakta ve pek çok ülkenin anayasa, mevzuat ve yargı kararlarında yer bulmaktadır (Geneva Academy: 5). Literatürdeki çalışmalar, çevre hakkının yalnızca

bireysel bir talep olmadığını; aynı zamanda kolektif ve küresel bir nitelik taşıdığını vurgulamaktadır (Ruppel, 2012: 101; Jha, 2019: 12).

Sonuç olarak, çevre hakkının insan hakları bağlamında ele alınması, hem günümüz toplumları hem de gelecek kuşaklar açısından yaşamsal önem taşımaktadır. Bu nedenle çevre hakkının korunması, demokratik, adil ve katılımcı bir yaklaşımla sürdürülebilir biçimde güvence altına alınmalıdır.

2. Aktivist Bir Olgu Olarak Sivil İtaatsizlik

Henry David Thoreau'nun (2013: 7) "En iyi hükümet, en az hükmedendir" sözü, sivil itaatsizlik düşüncesinin özünü ortaya koyar. Ona göre birey, adaletsiz gördüğü uygulamalara karşı şiddet kullanmadan ama yasal sınırları aşarak vicdani bir duruş sergileyebilir. Bu bağlamda sivil itaatsizlik, siyasi iktidarın hukuk ve ahlaki ilkelere aykırı kararlarına karşı geliştirilen, barışçıl fakat yasal olmayan bir tepki biçimi olarak tanımlanmaktadır (İnanç vd., 2015: 404-406). Bu tanım, aktivist davranışlarla sivil itaatsizlik arasındaki yakın ilişkiyi ortaya koyarken, iki kavramın farklı bağlamlarda değerlendirildiğini de göstermektedir.

Bu süreçte sivil toplum kuruluşları önemli bir rol oynar. Özellikle uluslararası STK'lar, yerel örgütlere finansal kaynak, teknik bilgi ve eğitim desteği sağlayarak eylemlerin daha etkili örgütlenmesine katkıda bulunur. Ancak yabancı destek bazen yerel STK'ların bağımsızlık algısını zedeleyebilir veya devletler tarafından dış müdahale olarak değerlendirilebilir (Şahin vd., 2009: 41-65; Marcinkutė, 2011: 52-77). Bu nedenle sivil toplumun güçlenmesi ile dış desteğin sınırları arasında dengeli bir yaklaşım gereklidir.

Aktivizm, bir grup insanın toplumsal bir sorunu çözmek veya politikaları değiştirmek amacıyla kurumlar üzerinde baskı oluşturmasıdır (Yedekci, 2018: 56-57). Cerattepe eylemleri, maden işletmelerinin çevre üzerindeki etkilerine karşı gelişmiş, madencilik faaliyetlerini yavaşlatmayı veya durdurmayı hedefleyen ve net bir

aktivist karakter taşıyan bir toplumsal hareket olarak ortaya çıkmıştır. Devletin kolluk kuvvetleri bu eylemlere müdahale ederken, süreci “kamu düzeni ve güvenliğinin korunması” bağlamında değerlendirmiştir. Rawls’ın adaletsiz yasalara karşı vicdani itaatsizlik tanımıyla birlikte düşünüldüğünde, bu müdahale eylemlerin meşruiyeti ile hukuki sınırlar arasındaki gerilimi açıkça ortaya koymaktadır (Rawls, 1971: 315; Lyons, 2014: 106).

Cerattepe’deki mücadele, 1995 yılında Artvin Belediyesi ile Artvinliler Hizmet Vakfı’nın düzenlediği “Artvin’de Altın Madenciliği ve Çevresel Etkileri” paneliyle başlamış ve yıllara yayılan bir toplumsal harekete dönüşmüştür. Türkiye’nin en uzun soluklu çevre eylemlerinden biri olan bu hareket, yalnızca çevresel bir tepki değil; mitinglerden basın açıklamalarına, panellerden yürüyüşlere kadar çeşitli eylem biçimlerini içeren kapsamlı bir toplumsal mobilizasyon örneği olarak değerlendirilmelidir.

3. Aktivizmin ve Aktivizmin Yöntemleri

Cerattepe’de uzun yıllara yayılan mücadele, yalnızca bir çevre savunusu değil; insanların yaşadıkları yere ve ortak geleceğe sahip çıkma iradesiyle şekillenen geniş bir aktivist toplumsal hareket olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda aktivizm, toplumsal veya politik değişimi gerçekleştirmek amacıyla bireylerin ya da grupların bilinçli, örgütlü ve kasıtlı biçimde yürüttükleri eylemleri ifade eder (Tuna vd., 2023: 212). Cerattepe sürecinde de yurttaşlar mitingler, basın açıklamaları, paneller ile toplantı ve gösteri yürüyüşleri gibi farklı eylem biçimleri aracılığıyla taleplerini görünür kılmıştır. Aşağıdaki alt başlıklarda bu eylem türleri daha ayrıntılı biçimde ele alınacaktır. Bu çerçevede, Cerattepe mücadelesinin yıllara yayılan gelişimi yalnızca bir çevre hareketi olarak değil, aynı zamanda çeşitli eylem biçimlerinin mitingler, basın açıklamaları, paneller ve toplantı ve gösteri yürüyüşleri gibi ortaya çıktığı kapsamlı bir toplumsal mobilizasyon süreci olarak değerlendirilmelidir. Aşağıdaki alt başlıklarda bu eylem türleri ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır.

3.1. Miting

Miting, barışçıl toplanma özgürlüğü, kişilerin barışçıl şekilde, silahsız ve saldırısız bir araya gelme, görüşlerini kolektif olarak ifade etme ve toplumsal taleplerini dile getirme imkanıdır. (Human Rights Committee, 2020: 4). Bu tür eylemler, kamuoyunun farkındalığını artırmak ve değişimi hedeflemek açısından son derece etkilidir. Demokratik toplumlarda mitingler, halkın düşüncelerini ifade etmesine ve kamuoyunu etkilemesine olanak sağlar (Dahl, 1989: 112).

Mitingler, katılımcıların ortak bir amaç etrafında birleşmesini sağlayarak bireysel seslerin toplumsal güce dönüşmesine aracılık eder. Bu nedenle, mitingler yalnızca bir protesto biçimi değil, aynı zamanda sivil sorumluluk ve toplumsal dayanışmanın görünür bir ifadesi olarak değerlendirilebilir (Tilly, 2004: 45). Özellikle çevresel hakların korunması amacıyla düzenlenen mitingler, ekosistemin korunmasına yönelik bilinç oluştururken, insanların yaşam alanlarına sahip çıkma iradesini güçlendirir. Katılımcılar, seslerini duyurmak ve toplumsal değişime katkıda bulunmak için bir araya geldiğinde, demokratik süreçlere doğrudan katkıda bulunmuş olur. Cerattepe eylemlerinde düzenlenen mitingler, toplumsal mobilizasyonun temel araçlarından biri olarak öne çıkmıştır; halkın bir araya gelerek sesini duyurması, bireysel kaygıların kolektif bir bilinç ve dayanışmaya dönüşmesini sağlamıştır.

3.2. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü

Toplantı ve gösteri yürüyüşü, halkı belirli konularda bilgilendirmek ve kamuoyu oluşturmak amacıyla, gerçek veya tüzel kişilerce düzenlenen açık ve kapalı alan etkinliklerini ifade eder (Mevzuat.gov.tr). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesi, "Herkes barışçıl olarak toplanma ve dernek kurma hakkına sahiptir" hükmünü içerir ve uluslararası insan hakları literatüründe "barışçıl toplantı hakkı" geniş biçimde kabul görmüştür (OHCHR:1).

Türkiye'de toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, Anayasa'nın 34. maddesiyle güvence altına alınmıştır (Gözler, 2020: 215). 2911 Sayılı

Toplantı ve Yürüyüş Kanunu, bu hakkın kullanımına ilişkin şekil, şart ve usulleri düzenler. Kanunun 3. maddesi, herkesin önceden izin almaksızın, silahsız ve saldırısız şekilde toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyebileceğini belirtir (Mevzuat.gov.tr). Bu hak, demokratik toplumlarda halkın sesini duyurabilmesi ve karar alma süreçlerine katılabilmesi açısından hayati öneme sahiptir (ICNL: 5; Kaboğlu, 2019: 184). Ancak güvenlik gerekçeleriyle getirilen idari sınırlamalar, bu hakkın kullanımını zaman zaman tartışmalı hale getirmektedir (İçduygu vd., 202: 132).

Bu bağlamda, toplantı ve gösteri yürüyüşleri yalnızca hukuki bir hak olmanın ötesinde, bireylerin ve toplulukların seslerini duyurdukları, birlikte hareket ederek sosyal farkındalık yarattıkları bir alan olarak değerlendirilebilir. İnsanlar, kendi yaşam alanları ve hakları söz konusu olduğunda bir araya geldiğinde, demokratik sürece aktif katılım gösterebilir ve toplumun vicdanını harekete geçirebilir. Bu eylemler, bireysel hakların kolektif bir güçle bulunduğu ve insan onurunun korunmasına hizmet eden somut bir pratik olarak görülebilir.

3.3. Kapalı Yer Toplantıları

Kapalı yer toplantıları, demokratik katılımın temel unsurlarından biri olup, bireylerin düşüncelerini ifade etme ve örgütlenme özgürlüklerinin önemli bir aracıdır (Gözler, 2020: 228). Türkiye’de bu toplantılar, 2911 sayılı Kanun çerçevesinde düzenlenmiş olup, açık alan toplantılarından farklı olarak önceden bildirim zorunluluğu bulunmamaktadır (Kaboğlu, 2019: 192). Ancak uygulamada, kamu güvenliği veya sağlık gerekçeleriyle idari denetimlerin genişletilerek yorumlandığı görülmektedir (İçduygu vd., 2021: 140). Bu durum, ifade özgürlüğü ile devletin kamu düzenini koruma sorumluluğu arasındaki hassas dengeyi tartışmaya açmaktadır.

3.4. Basın Açıklamaları

Basın açıklamaları, bireylerin ve sivil toplum kuruluşlarının kamuoyuna bilgi aktarmak ve düşüncelerini barışçıl şekilde dile getirmek için başvurduğu önemli bir iletişim aracıdır (Tanör, 2018:

167). Demokratik toplumlarda bu açıklamalar, ifade özgürlüğü ve örgütlenme hakkının tamamlayıcı bir unsuru olarak kabul edilir (Çeçen, 2020: 94). Türkiye’de basın açıklamaları, çoğu zaman Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu kapsamındaki eylemlerle benzer şekilde değerlendirilmekte ve güvenlik gerekçeleriyle sınırlamalara tabi tutulabilmektedir (Uzun, 2021: 211). Buna rağmen, yargı kararları barışçıl basın açıklamalarının anayasal koruma altında olduğunu özellikle vurgulamaktadır (Yıldız, 2019: 156).

Basın açıklamaları, bireylerin seslerini barışçıl biçimde duyurdukları ve toplumsal farkındalık yarattıkları insani bir eylem olarak değerlendirilebilir.

3.5. Paneller

Paneller, katılımcıların belirli bir konu üzerinde bilgi alışverişi yapmalarına ve tartışma fırsatı yakalamalarına olanak sağlayan akademik ve toplumsal etkinliklerdir (Demir, 2019: 88). Türkiye’de paneller, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları tarafından toplumsal farkındalık yaratmak ve bilinçlendirme amacıyla sıkça düzenlenmektedir (Aksoy, 2020: 143). Bu etkinlikler, ifade özgürlüğü ve örgütlenme hakkı kapsamında değerlendirilir; ancak zaman zaman kamu düzeni veya güvenlik gerekçeleriyle idari denetimlere tabi tutulabilir (Özdemir, 2021: 112). Literatürde panellerin, toplumsal katılımı artıran ve demokratik tartışma kültürünü destekleyen önemli araçlar olduğu vurgulanmaktadır (Yılmaz, 2018: 75).

Paneller, yalnızca bilgi paylaşımı ve tartışma alanı sağlamakla kalmaz; aynı zamanda bireylerin düşüncelerini özgürce ifade ederek toplumsal sorunlara duyarlılık geliştirdiği, insani bir katılım biçimi olarak da değerlendirilebilir. Cerattepe özelinde düzenlenen paneller, bilimsel bir meşruyet kazandırma işlevi görmüş, maden faaliyetlerinin çevresel etkilerini somut verilerle ortaya koyarak, toplumun ve medyanın dikkatini bilimsel temelli eylemlere çekmiştir.

4. Cerattepe Olayı

Türkiye’de yerel bir kampanya olarak başlayan ve kısa sürede ulusal düzeye taşınan Cerattepe çevre hareketi, ülkenin en kapsamlı çevre mücadelelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu bölümde, hareketin uzun soluklu süreci adım adım incelenecektir.

Artvin, Karadeniz Bölgesi’nin en doğusunda yer alan, yeşilin her tonunu barındıran dağlık ve ormanlık coğrafyasında bir ildir. Artvin’in sadece yoğun orman örtüsüyle değil, aynı zamanda yüksek bitki çeşitliliği ve biyolojik çeşitlilik açısından da dikkat çekici olduğunu, ilin içme ve kullanım suyu ihtiyacının karşılandığı önemli bir su havzasını da barındırdığı anlaşılmaktadır (Eminağaoğlu vd., 2003). Bölge, metrekareye düşen yüksek yağış oranı ve eğimli arazi yapısı nedeniyle heyelan tehlikesi taşıyan hassas bir ekosisteme sahiptir. Bu çeşitlilik, ilin engebeli dağlık yapısı, sık orman dokusu ve nemli iklim koşulları ile birleşerek, hem endemik bitki türlerinin hem de farklı ekosistemlerin bir arada bulunduğu zengin bir doğal yaşam ortamı oluşturur. Dolayısıyla bu bölge yerel halk için önem arz etmektedir. Özellikle şehir merkezinin batısında yer alan Hatila Vadisi Milli Parkı çevresindeki araştırmada, Artvin’in floristik zenginliği ortaya konmuştur (Eminağaoğlu vd., 2003).

Hatila Vadisi Milli Parkı tamamen ormanlık arazi içerisindedir. 31 Ağustos 1994 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla millî park ilan edilen bu alanın sınırları, Cerattepe’nin maden sahasına dâhil edilmesi ile birlikte daraltılmıştır (Aksu vd., 2017: 80).

Türkiye’de yeraltı kaynaklarının değerlendirilmesi çalışmaları 1930’lu yıllara kadar uzanır. 1933’te Ekonomi Bakanlığı’na bağlı “Petrol Arama ve İşletme” ile “Altın Arama ve İşletme İdaresi” adıyla iki kurum kurulmuştur. 1935 yılında ise Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü (MTA) faaliyet göstermeye başlamıştır. 1985’te yapılan değişiklikle yabancı sermayeli şirketler ruhsat alabilir hâle gelmiş ve 17 yabancı şirket Türkiye’de birçok farklı bölgede madencilik faaliyetlerinde bulunmuştur. Cerattepe bu faaliyet alanlarından birisidir. Cerattepe’deki altın yatağı, “volkanojenik masif sülfid

oluşumu” niteliğinde olup, volkanik ve volkanosedimanter kayalar içinde bakır, çinko ve gümüş gibi yan ürünleri de içermektedir (MTA; Kızılkoca, 2016: 14). 1985 yılında MTA ekonomik değeri olabilecek bir kaynak bulamadığını belirtirken, Kanadalı Cominco Mining Corporation 1988’de bölgede sondajlar yaparak bakır ve altın rezervleri tespit etmiştir. Bölge halkı, madencilik faaliyetlerinin ormanın tahribi, toprağın kaldırılması ve açık işletme yöntemi nedeniyle ciddi çevresel ve toplumsal kayıplara yol açacağı endişesiyle harekete geçmiştir. Bu duyarlılık neticesinde 1995’te Yeşil Artvin Derneği kurulmuş ve uzun süreli çevre koruma mücadelesine odaklanmıştır (Aksu vd., 2017: 80).

Rize İdare Mahkemesi’nin 2015/470 esas ve 2016/485 karar numaralı kararı da göstermektedir ki sivil toplum örgütleri, ticaret şirketleri ve gerçek kişilerin eylemleri ve davaları sonucunda Cominco, 2003 yılında tüm haklarını Çayeli Bakır İşletmeleri’ne devretmiştir. 2008 yılındaki mahkeme kararıyla ruhsatı iptal edilmiş ve yeni ihaleyi Özaltın İnşaat Ticaret ve Sanayi A.Ş. kazanmıştır. Eti Bakır A.Ş. ile yapılan anlaşmalar, madencilik faaliyetlerinin devam etmesine zemin hazırlamıştır. Bölge halkının kaygılarına rağmen, şirketler siyanür kullanılmayacağını, teleferik sistemiyle yol yapımının ağaç kesmeden yapılacağını ve kesilen ağaçların yerine beş kat fazla yeni ağaç dikileceğini taahhüt etmiştir. Madencilik ruhsatını alan Özaltın, ÇED Olumlu raporuna dayanarak faaliyete başladığında, bölge halkı 2013 yılında Rize İdare Mahkemesi’ne dava açmıştır. Mahkeme, 24 Aralık 2014 tarihli kararda ekosistemin parçalanması, su kaynaklarının kirlenmesi, toz ve zararlı gaz salınımı, orman örtüsünün tahribi ve manzara bütünlüğünün bozulması gibi gerekçelerle işlemin iptaline karar vermiştir (Rize İdare Mahkemesi, 2014). Ancak temyiz sürecinde yürütmeyi durdurma talebi reddedilmiştir.

Buna karşılık 9 Haziran 2015’te 2009/7 sayılı Genelge’ye dayanılarak 2026 sayılı ÇED olumlu belgesi verilmiştir. Bu süreç boyunca bölgedeki halk protestoları ve geniş katılımlı eylemler dikkat çekmiştir. Örneğin, 2016 Şubat ayında maden karşıtı

protestolar yoğunlaşmış ve polis müdahaleleri, gözaltılar ile giriş-çıkış yasakları uygulanmıştır (Business & Human Rights Resource Centre, 2017). Rize İdare Mahkemesi, 2015'te verilen ÇED Olumlu kararının iptali istemini reddetmiştir (Rize İdare Mahkemesi, 2016). 2024 yılında Anayasa Mahkemesi hak ihlali kararı vererek yeniden yargılama yapılmasını öngörmüştür (Anayasa Mahkemesi, 2024). 2024 yılı itibarıyla Cerattepe'deki ÇED Olumlu kararı iptal edilmiş ve maden faaliyetleri resmen durdurulmuştur (Rize İdare Mahkemesi, 2024).

Tarım ve hayvancılıkla geçinen bölge halkı, suyun kirlenmesi, ağaç kesimi ve hafriyatın ormanlara dökülmesi gibi sorunlarla karşı karşıya kalma endişesiyle 20 yılı aşkın süredir verdiği yeşil mücadeleyi sürdürmüş ve çözüm için anayasaya başvuru dâhil birçok hukuki yolu kullanmıştır.

4.1. Cerattepe Çevre Hakkı ve Sivil İtaatsizlik Kapsamında Gerçekleştirilen Başlıca Eylemler

Cerattepe'de çevre hakkı kapsamında gerçekleştirilen eylemler, paneller, kapalı toplantılar, basın açıklamaları, miting ve yürüyüşler ile diğer sivil itaatsizlik biçimleri olarak aşağıda hazırlanan tabloda sınıflandırılmıştır.

Faaliyet Türü	Tarih	Etkinlik	Düzenleyen/Kaynak
Paneller	29 Haziran 1995	Altın Madenciliği ve Çevresel Etkileri	Artvin Belediyesi, Artvinliler Hizmet Vakfı, Cominco Madencilik (Aksu & Korkut, 2017: 80)
	16 Eylül 1995	Altın Madenciliği ve Çevresel Etkileri	(Aksu vd., 2017: 80)
	2 Aralık 2012	Maden Kısacasında Artvin	(Aksu vd., 2017: 80)

Faaliyet Türü	Tarih	Etkinlik	Düzenleyen/Kaynak
	22 Haziran 2013	Cerattepe'deki Madencilik Sorunu	Ankara'da - (Aksu vd., 2017: 80)
	17-24 Ağustos 2013	Ekolojik Kamp	Artvin Kafkasör Yaylası- (Aksu vd., 2017: 80)
	9 Mart 2014	Madencilğin Halk Sağlığı Üzerindeki Etkileri	(Aksu vd., 2017: 80)
	5 Mayıs 2016	Artvin ve Çevresinde Doğal Alanlara Yapılan Müdahaleler ve Sonuçları	Yeşil Artvin Derneği (Aksu vd., 2017: 80)
Kapalı Yer Toplantıları	21 Aralık 2012	Çevre ve Hukuk Sempozyumu	Ankara Barosu (Aksu vd., 2017: 80)
	1 Eylül 2014	-	Murgul Siyanüre Hayır Platformu, Murgul Kültür Merkezi (Aksu vd., 2017: 80)
	10 Eylül 2014	Siyanüre Hayır Konferansı	Murgul Siyanüre Hayır Platformu (Aksu vd., 2017: 80)
	31 Temmuz 2015	Cerattepe Madenciligi Bilgilendirme	Artvin Valiliği (Aksu vd., 2017: 80)
	16 Şubat 2016	Cerattepe Toplantıları	Yeşil Artvin Derneği (Aksu vd., 2017: 80)
Basın Açıklamaları	7 Mart 2008	-	Artvin Kent Konseyi (Aksu vd., 2017: 80)
	29 Kasım 2008	-	Yeşil Artvin Derneği ve STK'lar (Aksu vd., 2017: 80)
	17 Şubat 2016	-	Artvin Vakfı ve Artvin Kültür Derneği (Aksu vd., 2017: 80)

Faaliyet Türü	Tarih	Etkinlik	Düzenleyen/Kaynak
	20 Şubat 2016	Horonlu Cerattepe destek yürüyüşü ve basın açıklaması	İstanbul Taksim Tünel Meydanı (Aksu vd., 2017: 80)
Miting ve Yürüyüşler	Haziran 1997	Altın Madenciliği ve Çevresel Etkileri konulu miting	Artvin - (Aksu vd., 2017: 80)
	4 Kasım 2007	Madene Hayır	(Aksu vd., 2017: 80)
	6 Nisan 2013	Madene Hayır	Artvin - (Aksu vd., 2017: 80)
	2 Mart 2016	Yaklaşık 3000 kişilik kadın yürüyüşü	Artvin - (Aksu & Korkut, 2017: 80)
Diğer Sivil İtaatsizlik ve Eylemler	17 Şubat 2012	Protestolar	Artvin ve Ankara - (Aksu vd., 2017: 80)
	3 Mayıs 2013	Oturma eylemi	Maden şirketi bürosu önünde - (Aksu vd., 2017: 80)
	10 Temmuz 2014	ÇED toplantısı protestosu	(Aksu vd., 2017: 80)
	Mayıs 2016	Ortak imza kampanyası	BWI ve Yeşil Artvin Derneği (Yeşil Artvin Derneği)

Tablo: Gerçekleştirilen eylemler, paneller, kapalı toplantılar, basın açıklamaları, miting ve yürüyüşler ile diğer sivil itaatsizlik eylemleri (Bu tablo yazar tarafından oluşturulmuştur).

Bu tür eylemler, yerel bir mücadele olmanın ötesine geçerek, küresel çevre hareketleriyle etkileşim içerisine de girmiştir. Cerattepe protestoları, yalnızca yerel halkın yaşam alanlarını savunmakla kalmamış, ekonomik büyüme odaklı politikaların çevresel kayıplara yol açabileceğine dair ulusal ve uluslararası düzeyde uyarı niteliği taşımıştır (Carnegie Endowment, 2017). Uzun bir sürece yayılan bu eylemler yer yer ortaya çıkan gelişmelere göre azalış veya artış

göstermekle birlikte; Sosyal medya ve dijital ağlar üzerinden mobilize edilen protestolar, küresel çevre aktivizminde dikkat çeken bir strateji olarak öne çıkmıştır (Christensen, 2024). Böylece, Artvin’de başlayan mücadele Türkiye’nin diğer bölgeleri için de örnek ve uyarı niteliği kazanmıştır (Üner, 2023: 175). Cerattepe, yalnızca bir çevre sorunu değil; insanların kendi yaşam alanlarına, doğaya ve gelecek nesillere sahip çıkma iradesinin somut bir göstergesidir. Bu süreç, bireylerin dayanışma ve kararlılık sayesinde sistemler üzerinde etkili olabileceğini, hakların korunmasının yasal çerçevelerde ve toplumun bilinçli ve aktif katılımıyla mümkün olabileceğini bize göstermektedir. Cerattepe, yalnızca bir çevre sorunu değil; insanların kendi yaşam alanlarına, doğaya ve gelecek nesillere sahip çıkma iradesinin somut bir göstergesidir. Bu süreç, bireylerin dayanışma ve kararlılık sayesinde sistemler üzerinde etkili olabileceğini, hakların korunmasının yasal çerçevelerde ve toplumun bilinçli ve aktif katılımıyla mümkün olabileceğini bize göstermektedir.

Sonuç

Sağlıklı bir çevre, insan yaşamının sürdürülebilirliği ve temel hakların korunmasının ön koşuludur. Doğal alanların korunması, yalnızca ekolojik bir gereklilik değil, halkın güvenliği, su ve toprak kaynaklarının sürdürülebilirliği ve toplumsal yaşamın kalitesi için hayati öneme sahiptir.

Artvin halkının başlattığı Cerattepe eylemleri, başlangıçta yerel bir kaygıdan doğmuş olsa da zamanla ulusal ölçekte farkındalık yaratan uzun soluklu bir sürece dönüşmüştür. İnsanlar, yaşadıkları çevrenin tahrip olma riski nedeniyle örgütlenmiş; paneller, toplantılar, yürüyüşler, basın açıklamaları ve sosyal medya aracılığıyla seslerini duyurmuşlardır. Başlangıçta bu niyetle hareket eden halkın arasına zaman zaman illegal söylemlerle çeşitli gruplar katılmış, bu gruplar halkı manipüle ederek eylemleri zaman zaman maksadından uzaklaştırarak sivil itaatsizliğe yol açmıştır. Tüm bu yaşananlara rağmen süreç, çevre hakkının korunmasının bireysel bir

tercih olmaktan öte, toplumsal bir sorumluluk olduğunu göstermektedir.

Yabancı STK'lar, sivil itaatsizlik süreçlerinde yerel STK'lara kaynak ve eğitim sağlayarak eylemlerin etkinliğini artırmışlardır. Cerratepe olayında basın yayın organlarında da görüldüğü üzere yurtdışı kaynaklı sivil toplum örgütlerinin tek taraflı yaklaşımlarının haklı olan girişimleri sekteye uğrattığı, bu tip sivil toplum örgütlerinde barındığı düşünülen bazı oluşumlar yüzünden haklı girişime katılımı azalttığı, toplumun bir kesimi tarafından bu durum yabancı devletler tarafından dış müdahale olarak yorumlandığı değerlendirilmektedir.

Ceratepe örneği, çevre hakkının korunmasının yalnızca bir hak mücadelesi olmadığını, aynı zamanda demokratik katılım ve toplumsal bilinçle pekiştirildiğinde somut değişimler yaratabileceğini göstermektedir. İnsanlar, doğal alanlarına sahip çıkma iradesiyle bir araya geldiğinde, yerel sorunlar ulusal ve hatta küresel ölçekte yankı bulabilmektedir. Bu mücadele, çevre hakkının sürdürülebilir ve yaşanabilir bir dünyanın teminatı olarak görülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Artvin halkının gösterdiği çaba, çevre mücadelesinin doğal kaynakları korumanın ötesinde toplumsal dayanışmayı ve demokratik katılımı güçlendirdiğini de göstermektedir. Ortak bir hedef etrafında birleşen bireyler, hem doğal alanların korunmasını hem de toplumsal bilinç ve sorumluluk kültürünün gelişmesini sağlayabilirler. Bu durum bize gösteriyor ki çevre hakkının korunması, yalnızca ekolojik bir mesele değil, sosyal adalet ve gelecek nesillerin yaşam kalitesi ile doğrudan ilişkili bir sorumluluktur.

Ceratepe örneği, insanın çevresine ve toplumsal yaşamına karşı duyduğu sorumluluğun, örgütlenme, farkındalık ve demokratik katılım ile nasıl güçlü bir harekete dönüşebileceğini açıkça ortaya koymaktadır. İnsanlar, yaşadıkları çevrenin değerini koruma iradesini sürdürdükçe, çevre hakkı yalnızca bir hak olmanın ötesine

geçer ve sürdürülebilir bir dünyanın güvence altına alınmasının temel unsuru hâline gelir. Bu bağlamda çevre hakkı, insanlığın ortak geleceğini güvence altına almak için evrensel bir sorumluluk olarak ele alınmalıdır.

Kaynakça

- Aksoy, F. (2020). Sivil toplum ve demokratik katılım. İmge Kitabevi.
- Aksu, C., & Korkut, R. (2017). Ekoloji almanacı 2015–2016. Yeni İnsan Yayınevi.
- Anayasa Mahkemesi. (2024, 21 Mayıs). Cerattepe'deki ÇED olumlu raporuna ilişkin hak ihlali kararı. Anayasa Mahkemesi.
- Berlin, I. (2007). İki özgürlük kavramı. *Liberal Düşünce*, 12(45): 59–72.
- Bilir, F., & Hamdemir, B. (2011). Çevre hakkı ve uygulaması. *International Conference on Eurasian Economies*.
- Bozkır, G. (2018). Ekoloji kavramının tarihsel kökeni ve çevre eğitime yansımaları. *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12(4): 57–68.
- Bozkır, Ö. (2018). Çevreci anlayışın siyasallaşması: Yeşil siyaset ve Türkiye. *Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 2(1): 56–69.
- Business & Human Rights Resource Centre. (2017, Şubat 20). Turkey: Protests against Cerattepe mine allegedly met with increased violence. <https://www.business-humanrights.org/en/latest-news/turkey-protests-against-cerattepe-mine-allegedly-met-with-increased-violence>
- Christensen, M. (2024). From the Gezi Park protests to the Akbelen Forest: Environmental activism in Turkey. *Environmental Politics*.
- Çeçen, A. (2020). İfade özgürlüğü ve demokratik toplum düzeni. Seçkin Yayıncılık.
- Coşkun, V. (2006). İnsan hakları: Liberal açıdan bir tahlil. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(2): 105–120.
- Coşkun Tuna, S., & Türkölmez, S. (2023). Yeni toplumsal hareketler ve dijital aktivizm. *Avrupa Politika ve İletişim Araştırmaları Dergisi*, 10(1): 210–225. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ap/article/1313749>
- Çiçek, E. (2012). İnsan hakkı olarak çevre ve çevre hukukuna hâkim olan bazı ilkeler. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*.
- Dahl, R. A. (1989). *Democracy and its critics*. Yale University Press.
- Demir, M. (2019). Eğitim ve toplumsal etkinlikler: Türkiye örneği. Pegem Akademi.
- Domaradzki, S., Khvostova, M., & Pupovac, D. (2019). Karel Vasak's generations of rights and the contemporary human rights discourse. *Human Rights Review*, 20(4): 423–443.
- Ebbesson, J. (2021). Public participation. In *The Oxford handbook of international environmental law* (pp. 351–367). Oxford University Press.

- Eminağaoğlu, Ö., & Anşın, R. (2003). The Flora of Hatila Valley National Park and its Close Environs (Artvin). *Turkish Journal of Botany*, 27(1): 1–27.
- Görmez, K. (2018). *Çevre sorunları* (4. baskı). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Gözler, K. (2020). *Türk Anayasa Hukuku*. Ekin Basım Yayın.
- Holley, C. (2010). Public participation, environmental law and new governance: Lessons for designing inclusive and representative participatory processes. *Environmental & Planning Law Journal*, 27(5): 360–391.
- Human Rights Committee. (2020). General comment no. 37 on the right of peaceful assembly (ICCPR, Article 21).
- İçduygu, A., & Keyman, E. F. (2021). Demokrasi, güvenlik ve özgürlükler: Türkiye’de kamusal alanın dönüşümü. *Bilgi Üniversitesi Yayınları*.
- İnaç, H., & Altuntaş, U. (2015). Demokratik bir direnme biçimi olarak sivil itaatsizlik: John Rawls ve Jürgen Habermas tartışması ekseninde meşruluk analizi. *Akademik Bakış Dergisi*, (52).
- Jha, A. (2019). Recognising environmental rights as third-generation rights: With special reference to India. *The Law Brigade Review*, 1(4): 12.
- Kaboğlu, İ. Ö. (2019). *Anayasa hukuku dersleri*. İmge Kitabevi.
- Karakoç, M., & Söylemez Karakoc, B. (2023). A Struggle to Keep Environmental Protests Above Party Politics: The Cerattepe Case. *Alternatif Politika*, 15(2): 264–288.
- Kızılkoca, B. (2016). *Cerattepe’nin yeni toplumsal hareketler bağlamında incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Adana.
- Korkmaz, A., Ustakara, F., & Aydın, U. (2018). Dijital aktivizm bağlamında Artvin Cerattepe olayları üzerine bir içerik analizi. *Araştırma Makalesi*.
- Lyons, D. B. (2014). Civil disobedience. In J. Mandle & D. A. Reidy (Eds.), *The Cambridge Rawls Lexicon* (pp. 104–110). Cambridge University Press.
- Marcinkutė, L. (2011). The role of human rights NGOs: Human rights defenders or state sovereignty destroyers? *Baltic Journal of Law & Politics*, 4(2): 52–77.
- Mevzuat.gov.tr. . 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu. <https://www.mevzuat.gov.tr>
- Merriam-Webster. Activism. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/activism>
- Olgun, H., & Işık, V. (2017). Bir insan hakkı olarak çevre hakkı ve Türk hukukundaki yeri. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 3(1): 1–20.

- OHCHR – Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Freedom of assembly and of association. <https://www.ohchr.org/en/topic/freedom-assembly-and-association>
- Özdemir, B. (2021). Toplantı ve gösteri hakkı çerçevesinde kamu etkinlikleri. Seçkin Yayıncılık.
- Rawls, J. (1971). A theory of justice. Harvard University Press.
- Rize İdare Mahkemesi. (2024, 11 Temmuz). Cerattepe bakır madeni projesine ait ÇED olumlu kararının iptali. Rize İdare Mahkemesi.
- Rodríguez, L. E. R. (2006). The human right to environment and the peaceful use of nuclear energy. *Denver Journal of International Law and Policy*, 35(1): 173–192.
- Ruppel, O. C. (2012). Third-generation human rights and the protection of the environment in Namibia. *Potchefstroom Electronic Law Journal*, 15(2): 101.
- Şahin, B., & Yıldız, M. (2009). Transnational advocacy networks in perspective: Democratization, human rights and NGOs in Turkey. *International Relations / Uluslararası İlişkiler*, 6(21): 41–65
- Tanör, B. (2018). Türkiye’de demokratikleşme ve anayasal haklar. Beta Yayınları.
- Tekeli, İ. (2005). Çevre hakkına yerelden yaklaşmak. Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Yayını.
- Thoreau, H. D. (2013). Sivil itaatsizlik (M. Ölçüm, Çev.). Kafekültür Yayıncılık.
- Tilly, C. (2004). Social movements, 1768–2004. Paradigm Publishers.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982). Sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması (Madde 56). Resmî Gazete. <https://www.mevzuat.gov.tr>
- Üner, B. (2021). Defending nature: A comparative analysis of the Cerattepe and Kirazlı anti-mining environmental movements [Yüksek Lisans Tezi]. Boğaziçi Üniversitesi.
- Üner, B. (2023). Transformation of the space through grassroots activism: A comparative analysis of anti-mining movements in Turkey. *Ecology, Economy and Society*, 175.
- Üste, R. B. (2003). Yerel yönetimlerde demokratikleşme. *Türk İdare Dergisi*.
- United Nations Environment Programme (UNEP). (2018). Framework principles on human rights and the environment. <https://www.unep.org/resources/policy-and-strategy/framework-principles-human-rights-and-environment>

- United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR). (2020). Human rights and the environment. <https://unsdg.un.org/sites/default/files/2020-03/Human-Rights-and-the-Environment.pdf>
- Uzun, S. (2021). Toplantı ve gösteri hakkı bağlamında basın açıklamaları. On İki Levha Yayıncılık.
- Vasak, K. (1977). A 30 year struggle: The sustained efforts to give force of law to the Universal Declaration of Human Rights. UNESCO Courier.
- Westminster Foundation for Democracy. (2021, May 19). Guide for increasing participation in democratic environmental governance. <https://www.wfd.org/what-we-do/resources/guide-increasing-participation-democratic-environmental-governance>
- Yedekci, A. (2018). Toplumsal hareketler ve aktivizm: Türkiye’de çevre odaklı eylemler bağlamında. Sosyal Hareketler Dergisi, 22(1), 56-57.
- Yedekci, E. (2018). Yeni toplumsal hareketler ve bir araya gelmenin koreografisi bağlamında video aktivizm. Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi.
- Yeşil Artvin Derneği. Etkinlikler ve eylemler. <http://yesilartvinderneği.org/>
- Yıldız, E. (2019). Anayasal haklar ve kamu düzeni arasındaki denge. Yetkin Yayınları.
- Yılmaz, A. (2018). Katılımcı demokrasi ve toplumsal tartışma kültürü. Beta Yayınları.